Переклад А.Содомори

ДІЙОВІ ОСОБИ

ГЕРАКЛ
АМФІТРІОН
МЕГАРА
ТЕСЕЙ
ХОР ФІВАНСЬКИХ СТАРЦІВ
ЛІК
ІРІДА
ЛІССА
ВІСНИК

Дія відбувається перед палацом Геракла у Фівах.

ПРОЛОГ

Перед палацом на східцях вівтаря Зевса Рятівника сидять Амфітріон, Мегара і три малі сини.

АМФІТРІОН

Амфітріона хто б не знав аргоського?
Із Зевсом ложе він ділив, Алкея син,
Онук Персея, батько нездоланного
Геракла? Так, у Фівах я свій дім заклав,
Де земнородних плем'я проросло з ріллі, —
Мужі, з яких лиш горстку пощадив Арес.
їх діти, внуки — тут, у місті Кадмовім.
Од них Креонт родився, Менекея син,
Владар земель цих, А Мегарі — батько він.
10] Весь люд кадмейський гучно прославляв її
Під звуки флейт весільних, як в оселю цю
Геракл із нею входив — із дружиною.
Одначе, Фіви — мій осідок — кинувши,
Жону Мегару й свояків, рішив мій син
Переселитись — жити в стінах Аргосу,
В краю кіклопів, звідки я був вигнаний

За кров Електріона. Щоб зарадити
Біді моїй — отчину повернуть мені,
Стократно заплатив він Еврістеєві:
Звільнив од чудиськ землю. Чи то Гери гнів
Його раз по раз жалив, чи гнав долі бич.
Трудних чимало довершивши подвигів,
Насамкінець він через гирло Тенару
В Аїд зійшов: потвору — пса тритілого
Мав вивести до світла, й не вернувсь відтіль.
Давно така йде чутка в місті Кадмовім,
Що Лік, який Діркею за дружину взяв,
У семибрамних Фівах був велителем.
А потім — близнюки два, Зевса пагони,
Зет з Амфіоном, білокінні владарі.
Так ось нащадок Ліка (Зветься також Лік)
Сам не фіванець — із Евбеї виходець,
Убив Креонта. Вбивши — править краєм тим, [155]
Безладдям скориставшись і незгодами.
Тож нам, які з Креонтом споріднилися,
Біда, як нині видно, чимала грозить.
Бо, поки син мій — у підземних закутах,
Теперішній владар наш, Лік, намірився
Скарати смертю всіх дітей Гераклових,
Убити й жінку, щоб одмити кров'ю кров;
Завзявсь іще й на мене (та який то муж
Із старця?), щоб ті діти, віку зрілого
Сягнувши, за Креонта не помстилися.
Так ось, у млу підземну вибираючись,
Мій син мені в опіку дав дітей своїх
З їх матір'ю у домі, щоб не згинули
Гераклові нащадки. Отже, сівши тут,
Рятунку жду від Зевса при жертовнику,
Що син мій благородний спорудив колись
На згадку про звитягу над мінійцями.
Тож сидимо тут, усього позбавлені —

Голодні, спраглі, голі — на землі сирій
Спимо, прилягши, бо ж із дому рідного
Нас вигнано — рятунку й не ждемо уже.
Одні з-між друзів — друзі на словах лише;
А справжні — помогли б нам, та снаги нема.
Ось так-то в горі… Хто хоча б на крихітку
Зичливим був до тебе, — не бажай тому
Шукати в скруті друга незрадливого.
МЕГАРА
60] О старче! Ти фіванців — аж не віриться! —
На місто вів тафійське, зруйнував його.
Так-так… Безсмертних воля — темна ніч для нас.
Була ж і я щаслива статком батьковим:
Багатством він пишався й володіннями,
Що меж не мали: довгим списом ширив їх,
На інших можновладців наступаючи.
І діток мав: мене ось шлюбом славним він
З Гераклом, твоїм сином, пов'язав колись.
Та нині — все пропало. Вмерти мусимо
70] І я, і ти, о старче, і Гераклові
Нащадки — діти!.. Марно я окрила їх,
Мов птиця — пташенят неоперених.
Вони ж навперебій мене випитують:
"То де наш батько, мамо? Що ж то робить він?
Коли, нарешті, прийде?.." Свого татонька
Шукають, нетямущі. їх розраджую,
Як можу, казочками, та сама здригнусь,
Лиш рипнуть двері: діти — біля них уже:
Обнять коліна хочуть батька любого.
80] Яку ж надію, до рятунку шлях який,
О старче, вкажеш? Тільки ти — порадник мій. [156]
Ні з міста вийти нам не вдасться потайки —
Чи можемо змагатись із сторожею? —
Ані на поміч друзів покладатися
Не варто більше. Поділися ж думкою

Чимшвидше, смерть-бо поряд, годі гаятись!
Безсилі — та не будьмо безпорадними.
АМФІТРІОН
Ой, не в такому, дочко, ми становищі,
Щоб радами так легко розкидатися.
МЕГАРА
90] Чи болю мало? Чи життя цінуєш так?
АМФІТРІОН
І сонцю рад я, і надію теж люблю.
МЕГАРА
І я. Та що з надії безнадійної?..
АМФІТРІОН
Загайка різні біди виліковує.
МЕГАРА
Непевність же тим часом догризе мене.
АМФІТРІОН
А що, коли заблисне в скруті нинішній
Тобі й мені щасливий вихід, донечко?
А що, як чоловік твій, син мій вернеться?
Отож кріпися і подбай, щоб сліз гірких
Не проливали й діти: їх в оману вводь,
100] Дарма, що нещасливу, та потрібну їм.
Виснажується й горе, що людей гнітить,
Вітри не завжди мають міць однакову,
Щасливі — щастям не постійно тішаться,
Все сходиться, все знову врізнобіч іде;
Найкращим той є, хто й у скруті має ще
Надію; безнадія — знак лихих людей.

ПАРОД

На орхестру вступає хор п'ятнадцяти фіванських старців, колишніх бойових соратників Амфітріона.

ХОР

Строфа І

Наверх до палацу насилу йду,

Де старця сивого ложе,
На посох опершись; тужливий спів [157]
110] Сную, наче той білоперий лебідь.
Один тільки голос од мене лишивсь,
Одна лиш тінь невиразна,
Що постане бува уві сні —
Хай тремка, та прихильна
До тих діток без батька, до тебе, мій
Сивочолий друже, й до тебе, що ждеш
Із Аїду, оплакуєш мужа.
Антистрофа
Хай важко вам, ноги, — несіть мене,
Все вище, не підгинайтесь!
120] Не кінь я, що тягне тяженний віз
Під гору, напнувши ремінні шлеї.
Візьмись, хто ослабнув, за руку мою,
За одяг: старцеві — старець
Допоможемо!.. Дружно колись
Ми пліч-о-пліч ставали
Молодими до бою, зімкнувши щити!
Величавим Фівам, вітчизні своїй
Ми не сором приносили — славу!

ЕПОД

Хор звертається поглядом до дітей Геракла.
Гляньте: в блиску їх очей
130] Впізнається дух Геракла.
Й доля батькова тяжка
їм у спадок залишилась.
Ми, однак, — їх боржники…
О яких захисників
Ти втрачаєш назавжди
В дітях тих, Елладо!

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

ПРОВІДНИК ХОРУ

Та до палацу, бачу, сам велитель наш,
Володар цього краю, наближається.
У супроводі сторожі появляється Лік.

ЛІК

Гераклового батька і жону його
140] Спитать, якщо це можна, — а володарю,
Гадаю, можна, — я хотів би ось про що:
Чому із смертю й досі зволікаєте? [158]
Яка ж надія при житті тримає вас?
Гадаєте, що батько діточок ось цих
Повернеться з Аїду? Надарма той плач
Розпочали ви, раз умерти мусите, —
І ти, хто гордий з того, що жона твоя
Од Зевса новим богом розродилася,
І ти, що мужем незрівнянним славишся.
150] Бо що таке Геракл твій? Вклав чудовисько
Болотне — Гідру? Лева вбив Немейського?
Але ж подужав не руками голими,
Як похвалявся, — скористався зашморгом.
Тому така зухвалість? Через це б я мав
Гераклових дітей од смерті вибавить?
Та й хто він? Сильний духом? На словах хіба.
Долав лиш звірів. Чим ще похвалитись міг?
Тримав щита в лівиці? Чи із списом став
На ворога близького? Ні — стрілу пускав,
160] Лякливих зброю, будь-коли втекти готов.
Не лук ознака мужніх; доказ мужності —
Коли незмигно в першій лаві дивишся
На спис, що прокладає рани-борозни.
І знай, що не безчесність, а завбачливість
У вчинку моїм, старче: я ж престол посів,
Креонта вбивши, що цим дітям дідом був,
Мегарі — батьком. Тож чи не зростатимуть,

Коли б і їх не вбив ще, юні месники?..
АМФІТРІОН
Якщо про сина йдеться, — Зевсу-батьку слід
170] Про нього дбати. Я ж, Геракле, мовою
Вкажу, наскільки муж цей помиляється.
І не стерплю, щоб так він зневажав тебе.
Про боягузтво спершу. Звинувачувать
Геракла в ньому — чиста нісенітниця!
Тут і безсмертних я за свідків матиму.
До блискавиці Зевса я звертаюся,
До повоза, в якому мчав Геракл, що вклав
Жахних гігантів земнородних стрілами
Й серед богів звитягу святкував гучну.
180] Й четвероногих, о нікчемо-владарю,
Кентаврів, що в Фолої, забіяк, спитай,
Кого з мужів назвали б найхоробрішим,
Хіба не мого сина — справді мужнього?
Спитай ще на Евбеї рідній, в Дірфія,
Чи хто тебе похвалить. Не засвідчать там,
На батьківщині, твого вчинку доброго.
Ти зневажаєш наймудріший винахід —
Стрілу летючу. Слухай, щоб розумним буть.
Гопліт — невільник власного озброєння.
190] Й коли з ним поряд боязливі воїни, [159]
То й сам, хоч і хоробрий, загибає він.
А спис зламавши, смерті не відверне вже
Від себе: нічим більше захиститися.
Хто ж луком володіє, — неабияка
У того перевага: сотні стріл здаля
Пускаючи, боронить інших воїнів,
А ворогів карає: з тятиви летить
На зрячих — смерть незрима, несподівана;
Себе ж на небезпеку, ставши осторонь,
200] Не наражає. Саме в цьому бачу я
Військову мудрість: бити супротивника,

Себе — щадити й не вповать на випадок.
Що думав, те сказав я про Гераклову
Хоробрість і, гадаю, відсіч дав тобі.
Ти задля чого хочеш цих дітей вбивать?
За що виниш їх? Лиш в однім розумний ти:
Дітей сміливця, будучи нікчемою,
Боїшся. Але прикро, що ми гинемо
Через твою нікчемність, бо страждати б мав,
210] Нахабо, саме ти од благородніших,
Якщо б явив нам ласку правдолюбний Зевс.
А хочеш у цім краї бути владарем, —
Дозволь нам на вигнання, в чужину, піти.
Не скривджуй— інших, щоб не буть покривдженим,
Коли захмарить твоє щастя бог якийсь.
Так-так!..
О земле Кадма! Мушу ще й до тебе я
Звернутись нині з гіркотою, з докором:
Така Гераклу дяка й діточкам його
За те, що сам колись він із мінійцями
220] Зітнувсь і волю для фіванців виборов?..
Не похвалю й Еллади, й не мовчатиму
Про кривду мого сина: чи ж не слід було
Дітей цих рятувати — збігтись еллінам
З вогнями, збройно, й борг сплатить Гераклові,
Що суходіл очистив і моря для них?
Ні Фіви за вас, діти, не вступилися,
Ані Еллада. Лиш на мене дивитесь,
Безсилого, а що я? Голос, тінь його.
Була колись та сила — та й минулася,
230] Тремтлива старість підступила, бачите.
А чув би міць колишню, то з мечем в руці
На кривдника б я вийшов — і скривавив би
Руду його чуприну, щоб тікав відсіль
Од мого списа — за краї Атлантові.
ПРОВІДНИК ХОРУ

Хто чесний — чи не скаже слова влучного.
Як є нагода, хоч би й не промовцем був? [160]
ЛІК
Воюй, воюй словами, виговорюйся!
А я — ділами вже за все сплачу тобі.
На Гелікон же, слуги, на Парнас ідіть,
240] Хай дров там дроворуби понарубують,
А привезуть до міста — вколо вівтаря
Складіть їх стосом. Розгориться вогнище —
Спаліть оцих зухвальців! Час-бо знати їм,
Що не мертвець у Фівах при кермі стоїть —
Я сам за владаря тут, сам паную тут.
(До хору).
А ви, о старці, що мені перечите,
Не лиш дітей Геракла гірко будете
Оплакувать, а й долю дому власного,
Зазнавши лиха. Все це нагадає вам,
250] Хто правити тут має, хто — коритися.
ПРОВІДНИК ХОРУ
О ви, кого засіяв у ріллю колись
Арес, у змія хижі зуби вирвавши!
Чи не піднять нам зараз наші посохи,
Правиць опору, щоб скривавить голову
Цьому нахабі, зайді, не кадмейцеві,
Що сміє тут, негідник, верховодити?
І все ж безкарно панувать не дам тобі,
Не загребеш, неситий, праці рук моїх,
Кривавиці моєї. Як прийшов сюди,
260] Так підеш, лиходію. Поки дихаю, —
Не вб'єш дітей Геракла. Хоч яка глибінь
Землі б його вкривала, заступлюсь за них.
Цей край занапастивши, — нині правиш ним,
А хто рятівником був, — той покривджений.
Чи зайве щось роблю я, помагаючи
Відсутньому, що в млі підземній, другові?

До ратища, правице, пориваєшся…
Та що з того пориву? Неміч сковує,
А то б не смів ти нині називать мене
270] Рабом. У Фівах, де панує ш, міг би я
Прожити славно. Видно, бракне розуму
Громаді міста: не було б тут розбрату,
То й владаря такого б не діждалися.
МЕГАРА
Хвалю ваш запал, старці: адже гнів такий,
Якщо про друзів йдеться — друзів скрашує.
Та через нас не слід вам од володаря
Терпіти. Ось послухай, що скажу тобі,
Амфітріоне, — глузд якийсь і в мене є.
Люблю дітей, бо як то б не любила тих, [161]
280] Кого зродила в муках? Звісно, й смерті я
Жахаюсь. Та втікать од неминучості —
Це справді нерозумно, хоч там що кажіть.
Як маємо померти — не в огні б хоча
Конати, нашим лютим ворогам на глум:
Я сприйняла б це важче, аніж смерть саму.
Такий вже рід наш, не посоромім його.
А ти, кому відома слава списника,
Чи завагався б смерті в вічі глянути?
А муж мій незрівнянний, чи бажав би він
290] Рятунку своїм дітям, коли б мусили
За це платити честю?.. Благородний-бо
Й дітей своїх ганьбою переймається.
Чи приклад мого мужа маю знехтувать?
Що ж до надій на краще, то таке скажу:
Гадаєш, син твій з того світу прийде ще?
Із володінь Аїда не вертаються…
Чи, може, Ліка ми вмолить зуміємо?
Дарма! Яка ж розмова з дурнем-ворогом?
Якби розумний — можна й поступитися,
300] Таж ласки легше домогтися ласкою…

А що, коли б вигнання для дітей вдалось
Нам випросить?.. Гірке лиш, ой, гірке воно!
Чи ж то рятунок — вік у злиднях нидіти?
Вигнанець, кажуть, раз лиш у господаря,
Що дав йому притулок, бачить усмішку…
Рішися з нами вмерти, бо й тебе жде смерть.
На мужність твою, старче, покладаюся.
Бо хто йде проти того, що боги нам шлють, —
Даремні це зусилля, неминучість-бо,
310] Хоч як старайся, — буде неминучістю.
ПРОВІДНИК ХОРУ
Була б колишня сила у правиці тій —
Відразу б осадив я твого кривдника.
Тепер — ніщо я. Мусиш ти замислитись,
Амфітріоне, як відбить удар такий.
АМФІТРІОН
Не страх мене од смерті й не жага життя
Утримує: цих діток прагну синові
Вернуть, але ж даремне моє прагнення!
Під лезо шию от хоч зараз виставлю —
Хай ріжуть, а чи в прірву зіштовхнуть мене!
320] Одну лиш ласку нам яви, володарю:
Мене спочатку и ту нещасну неньку вбий,
Щоб нам не бачить — о жахне видовище! —
Як діти, маму й діда свого кличучи,
З душею розстаються. Щодо іншого —
Роби, як знаєш. Смерті не минути нам. [162]
МЕГАРА
Додай, прошу, до ласки ласку ще одну:
Й ти сам — обом подвійну зробиш послугу:
Дозволь — ми й так вигнанці — щоб у домі я
Цих діток, як годиться, зодягла на смерть,
330] Хай батьків статок хоч для цього служить їм.
ЛІК
Гаразд. Палацу двері відчинить велю.

Вдягайтесь там. На одяг не скулитимусь.
Коли ж приберетеся по-святковому,
Прийду, щоб Ночі й тіням передати вас.
(Відходить із сторожею).
МЕГАРА
За матір'ю йдіть, діти, нещасливою
У дім отецький, де майно чужак посів,
І тільки наше ймення ще лишилось там.
(Входить у дім з дітьми).
АМФІТРІОН
Даремно, Зевсе, був ти ложа спільником,
Дарма вважав я, що Геракл — це кров твоя:
340] Ти гіршим, ніж гадав я, другом виявивсь;
Хоч бог верховний — уступаєш смертному:
Дітей Геракла не лишив, не зрадив я.
А ти, у спальню крадькома проникнути,
Втішавсь на ложі — на чужім — без дозволу,
А друзів рятувати — так нема тебе.
То що за бог ти? Кривдник чи неввічливий?

СТАСИМ ПЕРШИЙ
Строфа І
Навіть сонячну пісню Феб
Часом тугою схмарить,
Лірну струну злотосяйним
350] Раз по раз торкаючи плектром.
А я — того
Вславлю, хто в темне лоно
Землі спустивсь —
Хай він нащадок Зевса
Чи паросток Амфітріона —
Вславлю співом цей труд його,
Всіх трудів осяйний вінець.
Бо ж і мертвих красить хвала.
Зевса гай для початку

360] Увільнив він од лева — [163]
Плащ рудий взяв на плечі,
А волосся русяве вкрив
Хижим вищиром звіра.
Антистрофа I
Й тих, котрі серед гір живуть —
Дике плем'я кентаврів, —
Луком поранив смертельним,
Крилатими стрілами вклав їх.
Засвідчать це
Хвилі прекрасні Пенея
370] І безкрай піль
Витоптаних, безплідних,
А там — пеліонські міжгір'я
Й ти, Гомоло, й твої яри,
Звідки, з киями-соснами,
Мчав той конеподібний люд
На поля фессалійські.
Ще ж і золоторогу
Лань убивши плямисту,
Піль нищительку, нею
380] Славну ловами він прибрав
Діву Еноатіду.
Строфа II
Він запряг четверню —
Коней жахних Діомеда
Миттю приборкавши.
Рвачко вони
Пожирали при яслах убивчих,
Розгнуздані, корм свій кривавий —
Спонукала з'їдати людей
Хіть страшна, нечестива.
390] За срібнохвилий
Гебр тих коней погнав,
Край кладучи своїй службі

В Еврістея володаря.
Й там, де Анавр свою хвилю
Котить, де мис Пеліонський, —
Кікна, захожих убивцю,
Вклав із лука він, амфанейців
Од біди звільнивши.
Антистрофа II
Він до співучих дійшов
Дів, що в саду гесперійськім,
Щоб золотий зірвать [164]
Яблуні плід.
Там убив він і сторожа-змія,
Що вогненними кільцями вився
Вколо стовбура. В море ввійшов,
Щоб дарувати людям
Плавання вільне.
Потім. — неба намет,
Силу нелюдську явивши,
Він підпер, на долоні взяв,
Ген аж до крайніх сягнувши
Меж, де Атланта оселя,
Там він безсмертних палати,
Всіяні зорями, здужав утримати —
Муж, трудами славний.
Строфа III
На амазонок-вершниць
Через евксінські хвилі
В Меотіду, щедру на води, рушав,
Друзів з Еллади в похід
Багатолюдний піднявши.
І пояс, тканий золотом,
Буйний вигравши двобій,
У доньки Ареса він одняв.
Цю здобич славну
Варварки-діви Еллада взяла,

А бережуть — Мікени.
Й Гідру, вбивницю люту,
Стоголову лернейську,
Він спалив; її жовчю
430] Стріл своїх вістря змазав
І тритілого ними вклав
Пастуха Геріона.
Антистрофа III
Й інших звершив чимало
Подвигів, гідних лавра.
В млу Аїда, врешті, печальну рушив —
І не вернувсь, бо життя
Там закінчив, нещасливий,
А тут — поник без друзів дім,
Дітей вже Харонів човен жде,
440] В дорогу сумну — без повернення.
І все ж — на тебе
Дім уповає, відсутнього.
Силу б чув я в правиці,
Щоб побіч друзів-кадмейців
Списом міг потрясати, — [165]
Тут же б став я на захист
Діток оних невинних...
Жаль, що юність давно мене,
Швидкоплинна, лишила!

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

З палацу виходить Мегара; за нею — діти й Амфітріон.

ПРОВІДНИК ХОРУ

450] Бачу, вже йдуть вони, вбрані на смерть,
Геракла, колись нездоланного, діти.
А ось і жона його мила —
Насилу веде їх, голублячи...
Із ними — Геракла отець сивочолий.
О горе! Не можу я сліз гірких,

Що ллються струмками з старечих очей,
Ні стримати, ні вгамувати!
МЕГАРА
То де тут жрець, де вбивця, що на діток цих
Підніме ніж, на душу мою страдницьку?
460] Ось жертви — вже готові, щоб в Аїд зійти.
Сумний з нас, діти, запряг, із покійників:
Дитину, матір, старця — всіх нараз женуть.
Нещасна доле — і моя, і діток цих!..
Востаннє ж бо їх бачу — серце крається!
Для кого вас зродила? Ворогам на глум,
На муки, на загибель привела на світ…
Надія збила з глузду, підвела мене,
А так я довіряла батьку вашому!
(Звертаючись до кожного із синів).
Тобі він, за життя ще, Аргос виділив —
470] Оселю Еврістея ти посісти мав,
Господар нив родючих, що в Пеласгії.
Вже й пащу лева накладав він подумки,
Що нею сам вкривався, на твоє чоло.
А ти б мав Фіви, славні колісницями,
Успадкувавши все роздолля піль моїх,
Про це ще з моїм батьком він домовився;
Твоїй правиці довіряв він палицю,
Захисницю — Дедала дар обманливий.
Тобі ж, нарешті, мав оддать Ехалію,
480] Що сам колись її спустошив стрілами.
Вас трьох — трьома він прагнув володіннями
Прикрасити, могутнім духом сповнений.
А я вже й наречених підбирала вам —
Рідню достойну — в нас, та й поза Фівами —
В Афінах, Спарті, щоб, немовби якоря — [166]
Судно, так щастя ваше — вас трималося.
Пішло все прахом! Доля перемінлива
Печальним шлюбом вас єднає з керами.

В цей день хіба що слізьми прислужуся вам,
490] А дід ваш, що з Аїдом поріднився вже, —
Сумне свояцтво! — привіта гостиною.
Гай-гай! Кого з вас першим приголубити,
Кого — вже наостанку? Цілувать кого?
Кого тулить до серця? Хист бджоли б мені —
Зібрала б ті сльозини, що за всіх вас ллю,
І не струмком — рікою попливли б вони.
Почуй, коли в Аїді може чути хтось,
Геракле найлюбіший, крик душі почуй:
Твій батько гине, й діти, і жона твоя,
500] Що так їй через тебе заздрив світ увесь!
Прийди і захисти нас, на порозі стань
Хоч тінню, цього досить: на дітей твоїх
Підняти б ніж не сміли, боягузливі.
АМФІТРІОН
Про все щодо Аїду, дочко, ти подбай,
А я ось, руки знявши, Зевсе, батьку наш,
Молю: якщо ці дітки не чужі тобі, —
То порятуй їх нині, поки можна ще.
Не раз тебе я кликав, та дарма старався:
Нема тут ради: вмерти, видно, мусимо.
510] Яке ж коротке, старці, те життя людське!..
То хоч зумійте вдосталь ним натішитись,
Журби од ранку й до смерку не знаючи.
Надій не снуйте — час їх не щадитиме:
Своє зробивши, хутко відлітає він.
На мене гляньте: була слава, почесті —
Мов пух на вітрі, все за день розвіялось.
Нема такого, що йому б не зрадили
Багатство, слава. Прощавайте! Бачите
Востаннє друга, вашого однолітка!..
МЕГАРА
(вдивляючись удалину)
520] Стривай! Чи це не муж мій?.. Що кажу, однак…

АМФІТРІОН
Не знаю, дочко... Занімів і я нараз.
МЕГАРА
Це муж мій, хоч ми чули, що в Аїді він,
Це він, хіба що сон опівдні бачимо...
Та що кажу, шалена?.. Я ж не сплю таки!
Повір, це не хто інший — син твій, батечку!
Біжіть-но, любі дітки, і хапайтеся [167]
За батьків одяг — доля вам рятунок шле,
Й не гірший він од Зевса рятівничого.
Входить Геракл.
ГЕРАКЛ
Вітай, моя оселе, рідне вогнище!
530] Я рад вас озирати після темряви.
Агій!.. Що бачу?.. Хто це діточкам моїм,
Що перед домом, мов на смерть, голівки вкрив?..
А он дружина; довкруги — мужі якісь...
І батько плаче... Що за лихо скоїлось?
Тож підійду ще ближче та й довідаюсь,
Що статися могло тут незвичайного.
МЕГАРА
О наймиліший!..
АМФІТРІОН
Ти прийшов, о світе наш!..
Живий-здоровий, на порозі впору став!
ГЕРАКЛ
То що це значить? Ми в біду потрапили?
МЕГАРА
540] Та ще й велику!.. Батьку, вибачай мені,
Що я перехопила твою відповідь.
Та це й не диво: жінка — жалісливіша:
Загинуть мали діти, ждала я на смерть...
ГЕРАКЛ
О Аполлоне! Чим мене стрічають тут!..
МЕГАРА

Брати і батько мій старий загинули.
ГЕРАКЛ
Що кажеш? Як це? Хто тут спис підняти міг?
МЕГАРА
Новий володар цього краю — Лік — убив.
ГЕРАКЛ
Війну почавши, а чи в чварах, підступом?
МЕГАРА
У чварах. Трон посівши семибрамних Фів.
ГЕРАКЛ
550] А що ж тебе та батька нажахало так? [168]
МЕГАРА
Убить мав батька, і мене, й дітей моїх.
ГЕРАКЛ
Дітей?.. Загрозу бачить він і в сиротах?
МЕГАРА
Підрісши, за Креонта б одімстить могли.
ГЕРАКЛ
А що ж так ви прибрались, мов покійники?
МЕГАРА
А як для смерті зодягтись по-іншому?
ГЕРАКЛ
Насильницька — о горе! — смерть чекала вас?
МЕГАРА
Тебе вважали мертвим… Друга — жодного.
ГЕРАКЛ
Від кого ж то почули ви про смерть мою?
МЕГАРА
Були тут люди — Еврістея вісники…
ГЕРАКЛ
560] Чому ж ви залишили дім мій, вогнище?
МЕГАРА
Зігнали навіть батька — з ліжка, хворого.
ГЕРАКЛ
І сорому не чув він — старця кривдити?

МЕГАРА
Насильство — й сором? Що ж то їх споріднює?
ГЕРАКЛ
А друзі… Мої друзі?.. Таж були вони…
МЕГАРА
Шукаєш друга в домі, де біда гостить?..
ГЕРАКЛ
Ну, а моя звитяга над мінійцями?
МЕГАРА
Біда, кажу я, небагата друзями. [169]
ГЕРАКЛ
Та годі! геть з волосся ті стрічки сумні!
Не в млу підземну — до небес осяйливих
570] Зверніть свій погляд, сонця лик вітаючи.
А я — вже цій правиці час довіритись —
Піду і для початку розметаю дім
Володаря нового. Голова з плечей
Злетить у нечестивця, псам жбурну її.
Фіванцям за невдячність теж науку дам
Цим києм переможним; інших — стрілами
Летючими розсію, повкладаю всіх.
Ісмен весь переповню, вкрию трупами,
Діркеї води чисті кров'ю візьмуться.
580] Кому ж, як не дружині, дітям, батькові
Сприяти маю?.. Прощавайте, подвиги! —
Марницями займався, нині — діло жде.
За тих, хто ради батька мав загинути,
Вагався б я померти? Чи хвалився б тим,
Що з волі Еврістея вбити й гідру я,
І лева зміг, а смерті від дітей своїх
Не зважився одвернути? Ні, не смів би вже
Гераклом переможним називатися.
ПРОВІДНИК ХОРУ
По-праву ж дітям — батько, діти — батькові
590] На старість помагають, муж — обраниці.

АМФІТРІОН
І в тебе, сину, право друзям — другом буть,
А недругів — карати, не спіши лишень.
ГЕРАКЛ
Та про який тут поспіх може мова йти?
АМФІТРІОН
Чимало вбогих, що багатства маревом
Засліплені, володар на свій бік схилив.
Вони, піднявши чвари, край спустошили,
Сусідів зграбувавши; що згромадили, —
Те й змарнували у дозвіллі, в лінощах.
Тебе хтось, певно, бачив, насторожі будь,
600] Щоб ворог, згуртувавшись, не здолав тебе.
ГЕРАКЛ
Не страшно! Хоч би й ціле місто бачило.
А втім, уздрівши птаха лиховісного,
Я знав: якесь нещастя потрясло мій дім.
Тож непомітно, батьку, я прийшов сюди. [170]
АМФІТРІОН
Гаразд. А зараз поклонися вогнищу
Й оселі рідній покажися, батьківській.
Владар ось-ось тут буде, і дітей твоїх,
Жону й мене тягтиме, щоб під ніж оддать.
Лишившись тут, — успішно все полагодиш,
610] Без небезпеки. Місто не раніш турбуй,
Аж тут, мій сину, візьмеш верх над ворогом.
ГЕРАКЛ
Хай так і буде. Добра думка. В дім іду.
Прибувши врешті з володінь безсонячних
Аїда й Кори, все ж не гордуватиму
Домашніми богами — спершу їм вклонюсь.
АМФІТРІОН
Ти справді під землею, любий сину, був?
ГЕРАКЛ
Ще й звіра звідти вивів триголового.

АМФІТРІОН
Його здолав ти, а чи з рук богині взяв?
ГЕРАКЛ
Здолав: на щастя, спершу бачив таїнства.
АМФІТРІОН
620] Той звір тепер в оселі Еврістеєвій?
ГЕРАКЛ
У гаї Кори, в місті Герміоні він.
АМФІТРІОН
А Еврістей хоч знає, що вернувся ти?
ГЕРАКЛ
Ще ні: спішив до вас я — стан речей пізнать
АМФІТРІОН
Чому ж так довго, сину, ти в Аїді був?
ГЕРАКЛ
Тесея ще виводив, тож затримався.
АМФІТРІОН
А де він? Чи подавсь на землю батьківську? [171]
ГЕРАКЛ
В Афіни рушив, радий, що з Аїду втік.
Але жвавіше! Отчий дім вас, діти, жде!
Приємнішим, напевно, буде вхід для вас,
630] Ніж вихід був. Сміліше! І не треба вже
Намарне сліз вам проливать потоками.
Й тобі, дружино, духом піднестись пора
І не тремтіти. Відпустіть же одяг мій!
Не птах я, щоб од милих ген одлинути.
Не відпускають… Ще цупкіш схопилися
За поли. Зблідли, наче лезом бритви йдуть.
Обнявши, поведу вас. Так човни малі
Судно велике тягне. Хто ж одмовиться
Про діток дбати? Тут усі ми сходимось:
640] Дітей своїх і знатні, й люд без імені
Однако люблять. Нас лише майно різнить:

Дітей — владар чи злидень — рівно любимо.
Входить у дім разом з дітьми, Мегарою та Амфітріоном.

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа I

Юні літа — мила пора,
Старість — вага гнітюча:
Мов Етна сама, так і вона
Над головою висне,
Млою встеляє вічі,
Зір мені гасить.
Все б оддав я — і персів трон,
650] І золотоверхі вежі,
Тільки б одну юність лишив:
Прекрасна вона і в багатстві,
І в скруті така ж осяйна.
Старість убивчу, важку клену —
Хай на море, під сиву йде
Хвилю! Хай до людських осель
Вік не входить вона, до міст, —
Ген у повітрі безплідному
Хай, понура, ширяє.

Антистрофа I

660] Був би таким глузд у богів,
Як у людей кмітливих, —
Подвійну б тоді молодість мав
Той, хто живе по правді. [172]
Цим і різнився б чесний:
Вмерши, — він ще раз
День уздрів би й життєвий шлях
Під сонцем верстав би вдруге.
Хто ж не добром — кривдою жив,
Свій вік тільки б раз вікував він.
670] Тоді б уже видно було,

Хто справедливий, а хто — лихий.
Вміє ж той, хто судно веде,
Розрізняти зірки рясні.
Тільки люд не позначений.
Час же хутко по колу йде,
Й верх бере лиш багатство.
Строфа II
Солодкий хор муз і харит,
Поки сонце ще бачу,
Поти й плекатиму я.
680] Хай і не жив би, глухий до них,
Без вінків яснобарвних.
Бо й співець сивочолий
Мнемосіну радо славить.
От і я склав переможну
Пісню на честь Геракла,
А поруч був Бромій — даритель вина,
А поруч — кіфара, сім струн гомінких,
Поруч — флейта лівійська.
Чи б міг я про муз, що мене
690] В коло взяли, мовчати?
Антистрофа II
Делійські діви співають хвалу —
Славлять Феба — щасливу
Парость Латони — й пливуть
Круг його храму в танку легкім.
Так і я подам голос
Перед домом Геракла —
Кволий старець, лебідь білий.
В пісні ж тій — про щастя мова:
Дав нам його — син Зевса.
700] Яким би високим не був його рід —
Ще вище він силою духу злетів:
Людям жити спокійно

Дозволив — потвор жахних
Світ уже не лякався. [173]

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

У супроводі сторожі появляється Лік.
З палацу виходить Амфітріон.

ЛІК

Якраз упору на поріг виходиш ти,
Амфітріоне: я заждався — годі вам
Так довго перед смертю наряджатися.
Виводь же з дому і жону Гераклову,
Й дітей негайно! Чи ж не обіцяли ви
710] Померти добровільно, не впираючись?

АМФІТРІОН

Глумишся наді мною у біді такій,
Коли я сина втратив, безпорадним став?
Шануй, хоч можновладець, поміркованість.
Та вже, коли наважив доконати нас,
Коритись треба, що велиш — виконувать.

ЛІК

То де ж Мегара? Внуки де Алкменині?

АМФІТРІОН

Здається… хоча двері он зачинені…

ЛІК

Здається? Що здається? Домовляй уже!

АМФІТРІОН

Припали молитовно всі до вогнища.

ЛІК

720] Померти ж мусять, хоч би як молилися.

АМФІТРІОН

Намарно й мужа кличе — тінь умерлого.

ЛІК

Його нема вже; значить — не повернеться.

АМФІТРІОН

Хіба з богів хтось міг би оживить його.

ЛІК
Іди до неї й тут же приведи сюди.
АМФІТРІОН
Зробивши це, я вбивства б став учасником.
ЛІК
Гаразд. Щоб ти не мучився, надто жалісний, [174]
Я сам — чого ж боятись? — піду й виведу
її з синами. Гей же, слуги, рухайтесь!
Упораємо діло — й спокій матимем.
(Входить із сторожею в дім).
АМФІТРІОН
730] Іди назустріч долі. Може, інший те,
Що треба, зробить. Бо як ти лихе чинив —
Лихого сам зазнаєш. Як то гарно він
Рушає, друзі! В пастку, що наїжилась
Мечами, втрапить, хоч у неї діток мав
Із матір'ю загнати. Піду глянути,
Як трупом ляже: мило ж бачить ворога,
Що впав, за лиходійства поплатившися!

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР
Строфа І
От і біді кінець:
Хто самовладцем був,
740] Той до А'іду вже,
В сутінний край, подавсь.
Гай-гай! Гай-гай!
Це богів рука,
Що керує всім.
ПРОВІДНИК ХОРУ
Пора настала — і життям заплатиш ти,
Нікчемо, за той глум над благородними!
ХОР
Знов я ллю сліз потік,

Не гірких — радісних!
Не сподівавсь він того,
Що йому, владарю,
750] Доля вготовила.
ПРОВІДНИК ХОРУ
А гляньмо-но в покої, що там діється —
Чи те, чого ми ждали, про що мріяли.
ЛІК
(з глибини дому)
Ой-ой!.. Ой-ой!.. [175]
ХОР
Антистрофа I
Гарно співать почав,
Солодко-солодко!
Видно, для смерті так,
Бідний, старається —
Чудовий вступ,
Аж за серце бере
Переливами.
ЛІК
(із палацу)
760] О земле Кадма!.. Ось я гину… Підступом…
ПРОВІДНИК ХОРУ
А хто ж доводив інших до загибелі?
На тебе черга. Зло чинив — плати за все.
ХОР
Хто б то смів із людей,
Дурень, сліпець хіба,
Стверджувать, начебто
Всеблаженні боги
Сили позбавлені?
ПРОВІДНИК ХОРУ
Сконав-таки, сконав же нечестивець той!
В покоях тихо. Можна знов до танцю йти:
770] Поталанило друзям, та й мені при них!

ХОР
Строфа II
Пора співать, бенкетувать,
У коло йти — всім у священних Фівах!
Уже-бо сплив сліз потік,
Розвіяв день смугу бід —
І пісня довкіл задзвеніла.
Новий володар загинув,
Давній — кермо до рук
Узяв, покинувши млу низин Ахеронтових.
От як важливо
780] Не полишать надії!
Антистрофа II
Боги, боги зору свого
Не зводять з нас — праведних і злочинних.
Жага майна, золота блиск [176]
Людей п'янить гірш од вина,
До влади злочинної хилять.
Живуть, мінливості часу
Не помічаючи.
Але, хто стопче закон, неправді слугуючи, —
В темну безодню
790] Йде колісниця щастя,
Строфа III
Вінком, Ісмене, чоло вінчай!
Ви ж кипіть хороводами,
Вулиці Фів семибрамних!
Дірко, й ти, що струмиш, мов сріблб,
Й ви, покинувши води прудкі
Батька Асопа,
Німфи, спішіть, щоб купно
Про Геракла пісню співать,
Гідну його звитяги!
800] Скелі піфійські, лісисті верхи,
Муз геліконських оселі стрімкі!

Радісно, гучно славте
Наше місто, обведене муром,
Де люд міцний, земнородний
Зріс — міднощитний загін,
Щоб оддати нащадкам цей край —
Фівам щастя священне.
Антистрофа III
Славне ложа споріднення:
Зевса — й мужа вмирущого,
810] Двох прийняла їх прекрасна
Внучка Персея в спальні своїй.
Завжди в батьківське право твоє
Вірив я, Зевсе,
Надто тепер, як Геракла
Так негадано ти повернув,
А час його мужність осяяв:
З попідземних-бо вийшов надр,
Темний Плутона лишивши дім.
Ти мій владар, Геракле,
820] А не той, хто дорвавсь до влади —
Та й сам в бою мечоносним
Він, нечестивець, пізнав,
Що безсмертні боги повсякчас
Дбають про справедливість. [177]

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

На крівлі Гераклового палацу появляються на колісниці Іріда і Лісса.

ПРОВІДНИК ХОРУ

О що це?.. Що?..
Чи знов нас, друзі, дикий страх жалитиме?
Над крівлею он з'ява; гляну — жах бере.

ОДИН ІЗ ХОРУ

Тікай! Тікай!
Швидше, ноги старі, біжіть!

ДРУГИЙ ІЗ ХОРУ
Володарю Пеане!
Біду нову, благаю, відверни од нас!
ІРІДА
Не бійтесь, люди, доньку Ночі бачачи —
Жахливу Ліссу — і мене, посланницю
Богів — Іріду: місту не пошкодимо,
Не проти вас ми вийшли — проти смертного,
Що, кажуть, від Алкмени й Зевса зроджений.
Ще поки не закінчив всіх трудів своїх,
Його щадила доля; батько Зевс беріг
Од лиха, заодно були ми з Герою.
Та вже, як Еврістея волю виконав,
То Гера дітовбивством покарать його
Поквапилась; до неї — я приєднуюсь.
Озбройся ж нині серця незворушністю,
О незаміжня донько Ночі темної!
Влий шал у нього, розпали жагу сліпу
До дітовбивства, сколихни, щоб сам же він,
Розлютувавшись, гарно тут побавився —
Синів — свій цвіт — рукою вклавши власною,
Через похмурі води Ахеронтові
Хай переправить, щоб пізнав і Гери гнів,
І мій. Тож, або сили у богів нема,
Лишень у смертних, або він поплатиться.
ЛІССА
По батькові й по неньці — благородна я,
Бо вийшла з крові Неба й Ночі темної.
А щодо служби — ні боги б не заздрили,
Ні люди, бо й на друга йти доводиться.
Тож хочу Геру і тебе отямити,
Ще поки можна; що скажу — послухайте:
Цей муж, до кого нині ви шлете мене,
І на землі, й на небі похвали зажив:
Непрохідні країни, дику моря хлань [178]

очистив честь безсмертних, що схитнулася,
Він оберіг — один лиш! — од зухвалих рук.
Забудь же про той задум найжорстокіший.
ІРІДА
Це ми з Герою рішили — і втручатись тут не смій!
ЛІССА
Жаль. А я на кращу стежку скерувать хотіла вас.
ІРІДА
Не розсудку жде од тебе владна Зевсова жона.
ЛІССА
Проти волі — бачить Сонце — я за діло це берусь.
Та якщо такий мій жереб — Гері і тобі служить
І щосил, щодуху мчати, мов за здобиччю гончак,
870] То помчу! Ні в морі хвиля, збита вітром, не кипить,
Ні земля, коли стрясеться, ні грімкий з небес вогонь,
Так, як я, коли ввірвуся до Гераклових грудей,
Все вверх дном перевернувши, дім увесь, та перед тим
Діти ляжуть, але вбивця — батько сам — не знатиме,
Що своє ж потомство знищив, аж сама звільню його
Від шаленства. Ось він, бачиш, головою вже трясе,
Мовчки вкруг очима водить, що вже кров'ю налились,
Важко подих переводить — бик, до нападу готов,
Диким ревом закликає Смерті темрявих богинь.
880] Ще не так ти затанцюєш під жахної флейти гру!
Ти ж, Ірідо, легкокрило на Олімп майни, ясна,
Я ж у дім Геракла нишком, непомічена, ввійду.
Обидві богині зникають.
ХОР
Горе, о горе нам! Гине, підкошений
Нашого краю цвіт — паросток Зевсовий!
Плач, Елладо, плач! Добродійник твій
В дикий шал упав — пропадає він,
Безсердечної Лісси здобич!
Вона — на колісниці; сліз жадаючи,
Рисаків жене, штрикає,

Мов Горгона нічна, спрагла крові, мчить.
890] Стоголово сичать над очима її,
Що вогнем зорять, люті змії.
Скоро щасливцеві в щасті відмовить бог,
Скоро, засліплений, батько синів уб'є.
АМФІТРІОН
(із палацу)
Горе! О горе нам!.. [179]
ХОР
Сина твого, що сам, Зевсе, бездітний вже,
Месниці пажерні в жертву взяли собі —
На землю кинувши, мучать.
АМФІТРІОН
(із палацу)
Нещасливий дім!..
ХОР
Уже танцює... Лиш гулкий тимпан не б'є
Й тирса не видно, що Бромію милий...
АМФІТРІОН
(із палацу)
О роде наш!..
ХОР
900] Вже крові прагне. Що йому сок виногрон —
Волога божественна Вакха?
АМФІТРІОН
(із палацу)
Мерщій тікайте, діти, звідсіля!
Страшна зазвучала пісня...
На діток лови розпочав.
Свого довершить таки Лісса,
В дім увірвавшись!
Гай-гай!.. Біда!..
ХОР
Як не оплакувать батька похилого
І годувальницю — матір, що діткам цим

Марно життя дала?
ОДИН ІЗ ХОРУ
Дивись! Дивись!
910] Од бурі дім здригнувся… Крівля валиться…
Лунає гуркіт. У повітрі появляться збройна Афіна Паллада.
ХОР
Ой-ой! Що робиш тут, Зевсова доню,
В цім домі?
Усе плюндруєш, як, було,
Супроти гігантів, Палладо,
В бій, на прю, йшла ти. [180]

ЕПІСОДІЙ П'ЯТИЙ

З палацу вибігає вісник.
ВІСНИК
О друзі сивочолі!..
ХОР
В тебе вість якась?
ВІСНИК
Там жах, у домі!..
ХОР
Ну, кажи… Лиш не загадками.
ВІСНИК
Діти загинули!
ХОР
Гай-гай!..
ВІСНИК
920] Тут є над чим ридати, бо жахна їх смерть!
ХОР
А руки батька-вбивці ще жахливіші!..
ВІСНИК
Що звідали ми, хто б міг описати це?
ХОР
Все ж про долю жахну, долю батька й дітей
Спробуй звістити нас —

Як на палац упав
Грізний богів удар,
А головне — про нещасних діток.
ВІСНИК
Вже на вівтар поклали жертву Зевсові,
Щоб дім очистить, як нового владаря
930] Геракл убив і геть пожбурив труп його.
Довкола стали дітки — любо глянути! —
І батько, і Мегара; круг жертовника
З кошем уже пройшлися; всі замовкнули.
Тут син Алкмени головню занурити
Правицею у воду очисну збиравсь,
Та занімів раптово. Це завважили
І батько, й діти. Далі мов не той він став:
Неначе божевільний, страшно вирячив
Заплилі кров'ю очі; потекла йому [181]
940] Із рота піна, обліпила бороду.
Зареготавши дико, він таке сказав:
"Палю вогонь жертовний, а чому ж то я
Не вбив ще Еврістея? Нащо двічі те
Робити, з чим за раз тут я упораюсь?
Сюди принісши Еврістея голову,
Відмию свої руки від усіх убивств.
То геть ті узливання! Геть ті кошики!
Хто вірну мою зброю — лук і кий подасть?
Іду в Мікени. Не забути б лома ще
950] Й гаків узяти: мури-бо кіклопові,
Під шнур червоний добре припасовані,
Підваживши, зруйную; далі — й місто все!"
Й на колісницю — хоч і не було її —
Ступив ногою (так йому здавалося)
Та й замахнувсь на коней наче пужалном.
І сміх тут брав нас, і водночас жах проймав.
Перезирнулись: що це — невтямки було, —
Жартує наш господар, а чи в шал упав?

А він по дому став ходити поспіхом,
960] Тоді, в світлицю вбігши, сповістив усім,
Що він — у місті Ніса, хоч у себе ж був.
Прилігши на долівку, до обіду взявсь,
Як то бува в дорозі. Перегодом же
Сказав, що вже на Істмі він лісистому.
Зняв одяг і відразу ж до змагання став,
А з ким — не видно; сам проголосив себе
Звитяжцем, до уваги всіх закликавши,
Мов глядача б там бачив. Далі, впевнений,
Що то Мікени, — в гнів на Еврістея впав.
970] Тут батько втрутивсь, дужу руку стримує:
"О сину! Що з тобою? Що за мандри ти
Придумав? Чи не вбивство, щойно вчинене,
Затьмарило твій розум?" Той, вважаючи,
Що то отець аргосця заступається
За сина, пхнув старого й з тятиви уже
В дітей пускає стріли, бо гадав, що то
Ворожих він карає — Еврістеєвих.
А ті — урозтіч: цей в подолі матері
Сховатись хоче, той — у тінь колони став,
980] До вівтаря пурхнув з них інший пташкою.
"Що робиш, батьку? — бідна мати зойкнула, —
Дітей вбиваєш?.." Зойкнув батько, слуг юрба.
А той оббіг колону й наздогнав таки
Жахливим скоком хлопця, і, прицілившись,
Ударив з лука в серце. Навзнак син упав,
Плиту камінну кров'ю заливаючи.
А вбивця радий. Ба, ще й хвалить сам себе:
"Один ось, — каже, — Еврістея виплодок
За батькову злобливість заплатив уже!" [182]
990] Й на другого примірився, що у затінку
Жертовника сховатись ще надію мав,
Та де там!.. Перед батьком впав навколішки,
До шиї, підборіддя ручки тягнучи, —

"О батьку, любий, — молить, — не вбивай мене,
Я твій, не Еврістея, змилуйсь, батеньку!"
А той, очима божевільно водячи,
Не в змозі зблизька у дитя стрілу пустить,
Підносить довбню й мов ковальським молотом
Синочкові русяву вмить розтрощує
1000] Голівку. Так от махом вклавши другого,
До двох цих жертв додати третю квапиться.
Сердешна мати встигла з-перед рук йому
Дитя забрати — в спальні зачинилися.
Шаленець, наче б мури брав кіклопові,
Розніс ущент одвірки, двері виважив,
Одним лиш стрілом і жону, й дитя пройняв.
Уже й на старця кинувсь, та Паллада тут
Утрутилась, явивши грізний образ свій:
Окутим міддю списом потрясаючи,
1010] Розлюченому в груди камінь кинула —
Й погаснув шал убивчий, і пірнув Геракл
У сон глибокий, навалившись спиною
На стовп, що впав там, розколовшись надвоє,
Серед розвалин, де недавно дім стояв.
А ми, з заціпеніння врешті вийшовши,
Із старцем міцно прив'язали сонного
Шнурами до колони, щоб, отямившись,
Іще чогось жахного учинить не зміг.
І спить, бідака, сном важким, безрадісним,
1020] Жону й дітей убивши. Я не знаю, хто б
На світі був од нього нещасливішим.

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР

Так пролилась, було, і в Арголіді кров —
Знаний Елладі всій, неймовірний вчинок
Дочок Данаєвих.
Та чи стара біда — рівня теперішній,

Що опинивсь у ній Зевсом народжений?
Впав і на Прокну шал — одинака свого
Музам пожертвувать.
Ти — трьох синів своїх, о безталаннику,
1030] Трьох у нестямі вбив!..
Гай-гай!..
Над ким почну
Свій похоронний спів? [183]
Танці, пісні які
Нині б аїд волів?

ЕКСОД

Відчиняються двері палацу. Видно Геракла, який спить, прив'язаний до колони. Побіч нього — тіла Мегари і трьох синів. У глибині сцени Амфітріон.

ХОР

Гай-гай!..
Погляньте: відчинено навстіж
Двері подвійні стрімких палат.
О горе!..
Погляньте: нещасного батька
Жертви — повбивані дітки там!..
А поряд — сам убивця спить, утомлений,
1040] Міцно охоплено грубими путами,
Затягнено вузлами
Тіло Геракла — при шнурі шнур —
До каменя — дому опори.

ПРОВІДНИК ХОРУ

А ось і старець-батько... Йде, вагається,
Мов птах, що втратив свій безперий виводок,
І плаче, й стогне, шлях гіркий верстаючи.

АМФІТРІОН

Не гомоніть ви так! Тихше-но, старці з Фів!
Чи ж не дозволите сном оповитому
Приспать біль важкий?

ХОР

1050] Жаль мені, жаль тебе, друга похилого

Й діток цих; жаль його — мужа звитяжного!

АМФІТРІОН

Проходьте далі, не кричіть,

Щоб він не випірнув із сну —

Хай спить, хай ще трохи

Спочине без горя.

ХОР

Гай-гай!..

Скільки крові тут!..

АМФІТРІОН

Не мучте ще й ви мене! [184]

ХОР

Усе тут, усе в крові!..

АМФІТРІОН

Навіщо ви так голосно,

1060] Старці, голосите?

Прокинувшись, пута порве,

Зруйнує будівлі міські,

Мене, свого батька, вб'є,

Весь дім розметає.

ХОР

Ох важко! Ох важко мені!..

АМФІТРІОН

Тихо!.. Як дихає він,

Дайте прислухатись.

ХОР

Ще спить?

АМФІТРІОН

Спить, мовби ліг на дно сну душогубного,

1070] Той, хто дружину вбив, хто у дітей дзвінку

З лука стрілу пустив.

ХОР

Тож сам ридай…

АМФІТРІОН

Ридаю…

ХОР

Оплакуй внучат…

АМФІТРІОН

О горе!..

ХОР

Тужи за сином…

АМФІТРІОН

Гай-гай!..

ХОР

О старче!..

АМФІТРІОН

Мовчи… Мовчи…

Наші зойки, здається, вчув, [185]

Повернутися хоче ввi сні…

Треба вже схов собі в темнім кутку знайти.

ХОР

Сміло! З повік його все ще не сходить ніч.

АМФІТРІОН

1080] Та я б не проти в нещасті такім

Навік покинути день ясний,

Лиш сина жаль:

Убивши мене, свого батька,

Вбивством убивство примноживши,

Ще й за батьківську кров заплатити б мусив.

ХОР

Краще б зустрінув ти смерть ще тоді, коли

Мстив за братів жони — й морем оточене

Місто тафійців з землею зрівняв!

АМФІТРІОН

Мерщій відсіль тікайте, старці! Чуєте?

1090] Рятуйся, тікай, хто куди:

Шалений прокинувся вже!

Стане до вбивства знов —

Рознесе, розіб'є місто Кадма вщент!
ХОР
За що так свого сина ти зненавидів,
О Зевсе, що на нього море бід пролив?
ГЕРАКЛ
(отямившись)
Живу я ще, а значить, бачу й неба синь,
І землю, й сонце, що метає промені…
Але неначе вихор щойно бив мене
І скаламутив розум; мов гаряче щось
1100] Клекоче у легенях… важко дихати.
Стривай!.. А що це, як судно до берега,
Я до колони, що лежить, розтріснута,
Прикутий по руках, по грудях путами,
Та ще й в сусідстві трупів окривавлених?
Ось лук мій побіч, і пернаті стріли он
Розсипано; я ж завжди при собі їх мав,
Шануючи цю зброю — вірний захист мій.
Чи з волі Еврістея другий раз мені
У царстві мертвих побувать судилося?
1110] Але ж нема Сісіфа з його каменем,
Нема Плутона, ані Персефони тут
Не бачу… Що за лихо? Де ж я все-таки? [186]
Гей, друзі! Хто тут близько, а чи далі є, —
Озвіться ж і розвійте мої сумніви!
Не впізнаю нічого, хоч і звичне все.
АМФІТРІОН
Чи приступити, старці, до нещасного?..
ПРОВІДНИК ХОРУ
І я з тобою; про біду ж — мовчатиму.
ГЕРАКЛ
Ти плачеш, батьку? Очі відвертаючи,
Од сина геть відходиш найдорожчого?
АМФІТРІОН
1120] О сину! Хай нещасний, — мій ти, мій однак!

ГЕРАКЛ

А що ж так наді мною побиваєшся?..

АМФІТРІОН

Сам бог сльози б не втримав, якби з ним таке!

ГЕРАКЛ

Вагоме слово. Що ж одначе трапилось?

АМФІТРІОН

Прийшов до тями — сам повинен бачити.

ГЕРАКЛ

Скажи, ти щось погане спостеріг в мені?

АМФІТРІОН

Скажу, якщо ти справді вже отямився.

ГЕРАКЛ

Ну ось!.. І знов загадки... Не на добре це!

АМФІТРІОН

І все ж, чи ти здоровий, пересвідчуся.

ГЕРАКЛ

А що?.. Хіба я марив?.. Не пригадую...

АМФІТРІОН

1130] То що робити, старці? Розв'язать його?

(Розв'язує Геракла, допомагає йому сісти).

ГЕРАКЛ

А хто ж у пута брав мене? Ганьба яка!.. [187]

АМФІТРІОН

Про шал дізнався — й цього досить поки що.

ГЕРАКЛ

А що ж то я дізнаюсь, як мовчатиму?

АМФІТРІОН

З престолу Гери, все це, Зевсе, бачиш ти?

ГЕРАКЛ

Чи то ще й досі мстить мені володарка?

АМФІТРІОН

Богів не рухай. Мало власних бід тобі?

ГЕРАКЛ

О горе! Про які ще біди мова йде?

АМФІТРІОН

Поглянь ось… Бачиш трупи діточок твоїх?

ГЕРАКЛ

Нещастя!.. Очі, очі!.. Що ви бачите!

АМФІТРІОН

1140] Нечувану з синами ти війну провів.

ГЕРАКЛ

Яка війна ще?.. Хто ж то діточок убив?

АМФІТРІОН

І ти, і лук твій, але й бог причетний тут.

ГЕРАКЛ

Що кажеш? Як це, батьку, горя віснику?

АМФІТРІОН

У шалі. Хочеш правди? Ой, страшна вона!

ГЕРАКЛ

Чи ж то й Свою дружину я в нестямі вбив?

АМФІТРІОН

Авжеж. Тут потрудилась лиш твоя рука.

ГЕРАКЛ

Гай-гай!.. Скорбота чорна вповила мене!

АМФІТРІОН

Тому-то й твою долю так оплакую. [188]

ГЕРАКЛ

І дім цей зруйнував я, збожеволівши?

АМФІТРІОН

1150] Одне лиш знаю: твоїм бідам — меж нема.

ГЕРАКЛ

Коли ж тим диким шалом був я вжалений?

АМФІТРІОН

Як омивав долоні — при жертовнику.

ГЕРАКЛ

Чому ж, нещасний, не спішу загинути,

Убивця найдорожчих діточок своїх?..

Чому ж у прірву стрімголов не кинуся,

Мечем не вдарю в серце й кров'ю власною

Не змию з себе дітовбивства гріх тяжкий,
Чи в полум'я не ляжу, щоб позбутися
Зараз і тіла, і життя ганебного?..
1160] Та доведеться, видно, переждати мить:
Тесей надходить онде, славний приятель.
Побачить дітовбивцю… Як він сприйме це
І як на мене гляне, найдорожчий гість?..
О горе! Як ті біди приховать мені?..
Під землю провалитись? Ув ефір злетіть?..
Хоч голову накрию: в темноті сліпій,
Можливо, сором так не обпікатиме.
Вже досить, що я сам ось — заплямований,
То нащо б мав я ще й невинним шкодити?
(Накриває голову).
Входить Тесей.
ТЕСЕЙ
(до Амфітріони)
1170] Не сам приходжу, старче: збройна юнь Афін
Вже тут, край хвиль Асопу, стала табором,
Щоб син твій мав опору — вірних списників.
Бо в місто Ерехтідів вість долинула,
Що Лік, підступно захопивши владу тут,
І ворогує з вами, і війну веде.
Віддячитись я хочу: це ж Геракл мене
З Аїду вивів. От я й поспішив сюди —
На мене й моїх друзів розраховуйте.
Агей! Це що за трупи на землі лежать?
1180] То я не встигнув лиха попередити,
Спізнився?.. Але хто ж то діточок убив?
Чию дружину бачу?.. І відколи ж то [189]
Воюють діти?.. Щось тут інше сталося,
Страшне щось — чує серце, — небувале ще.
АМФІТРІОН
Владарю пагорба — краю олив рясних!
ТЕСЕЙ

Чому таке звертання розхвильоване?
АМФІТРІОН
Горем нечуваним небо скарало нас!
ТЕСЕЙ
Чиї ж то діти, що їх так оплакуєш?
АМФІТРІОН
Муж найнещасніший — син мій посіяв їх.
1190] І дітовбивцею стати наважився.
ТЕСЕЙ
Облиш-но жарти.
АМФІТРІОН
Воля твоя… Та якби то жарт!..
ТЕСЕЙ
Жахне сказав ти!..
АМФІТРІОН
Всі ми пропали!.. Пропали ми всі!..
ТЕСЕЙ
А як зробив це?
АМФІТРІОН
В приступі шалу дітей убив
Стоголової гідри отрутою.
ТЕСЕЙ
Це все від Гери… Хто ж то сів між трупами?
АМФІТРІОН
Це він, страдник той — мій син — тужить там;
1200] Що на гігантів, було, йшов із безсмертними —
На смертоносний бій в полі флегрейському.
ТЕСЕЙ
Гай-гай! Чи був хто в світі нещасливіший?
АМФІТРІОН
Ні, нема таки іншого, [190]
Хто б таким тягарем і трудів, і страждань
Пригнутий був!
ТЕСЕЙ
Чого ж полою вкрив, сердешний, голову?

АМФІТРІОН
Щоб у вічі йому ти не глянув,
Бо ж твоїм побратимом назвався,
А нині він — дітовбивця.
ТЕСЕЙ
1210] Я тут, щоб співчувати. Відслоніть його!
АМФІТРІОН
Мій сину! Ти чув? Не ховай очей,
До сонця, молю, повернись лицем!
Побратимства борг має взяти верх
Над твоїми слізьми.
Я торкаюся, глянь, підборіддя твого,
Я коліна обняв твої, сльози гіркі
Проливаю з очей старечих.
Отож, сину мій,
Не поривайсь, мов лев, шалом охоплений,
1220] Стежкою згубною смерті жадаючи!
Що ж то за лік од бід — біди громадити?
ТЕСЕЙ
Тож годі вже сидіти, в біль занурившись!
Не відвертайсь од друзів, глянь у вічі їм!
Хоч ти у найчорнішу хмару вкутайся,
Незмірні твої біди проглядатимуть.
Чому правицю простягаєш боязко?
Гадаєш, я боюся привітать тебе?
В нещасті я — з тобою; чи ж не ти колись
Мене зробив щасливим, із безсонячних
1230] Осель Аїда знов до сонця вивівши?
Гидка мені та вдячність, що старішає,
І той щасливець, що в однім судні плисти
Із друзями в негоду не наважиться.
Ставай же! Глянь на мене. Годі голову
У плащ ховати. Риса благородного —
Приймати незворушно, що боги дають.
(Відслоняє йому обличчя).

ГЕРАКЛ

Тесею, бачиш долю діточок моїх?..

ТЕСЕЙ

Про все я чув, та й бачу, що показуєш. [191]

ГЕРАКЛ

І сонцю хочеш одслонить лице моє?..

ТЕСЕЙ

1240] А що ж то? Смертний, оскверниш богів діла?

ГЕРАКЛ

Тікай, тікай од скверни! Не торкайсь мене!

ТЕСЕЙ

Якщо про друга йдеться — скверни жодної.

ГЕРАКЛ

Ну що ж. Я не жалію, що сприяв тобі.

ТЕСЕЙ

Зберіг я вдячність; отже, співчувать готов.

ГЕРАКЛ

Чекаю, дітовбивця, слова щирого.

ТЕСЕЙ

Твоє страждання, жереб твій оплакую.

ГЕРАКЛ

Стрічавсь тобі хтось інший нещасливіший?

ТЕСЕЙ

Біда твоя безкрая: до небес сягла.

ГЕРАКЛ

Тому-то я, мій друже, вмерти вирішив.

ТЕСЕЙ

1250] І тим богів дійняти сподіваєшся?

ГЕРАКЛ

Боги — мене забули; я — про них забув.

ТЕСЕЙ

Гляди, бо за зухвальство ще поплатишся.

ГЕРАКЛ

Нещастя моє повне; більше — нікуди.

ТЕСЕЙ

Ну й що, вповитий гнівом, що робитимеш?
ГЕРАКЛ
Ізнов піду під землю, тільки мертвий вже. [192]
ТЕСЕЙ
Для цього, друже, не потрібно й розуму.
ГЕРАКЛ
Повчаєш… Бо нещастя обійшло тебе…
ТЕСЕЙ
То це Геракл говорить, що намучивсь так?..
ГЕРАКЛ
Цієї ж муки вже б ніхто не витерпів.
ТЕСЕЙ
1260] Це друг людей великий, добродійник їх?
ГЕРАКЛ
А що поможуть люди? Гера верх бере.
ТЕСЕЙ
Не йди з життя безглуздо. На Елладу зваж!
ГЕРАКЛ
Послухай, як я легко всі ті заклики
Спростую своїм словом — доведу тобі,
Що жить не маю права, та й раніш не мав.
Насамперед: од батька я народжений,
Що, вбивши старця-тестя, не очистившись,
У дім привів Алкмену — й сповила мене.
Коли ж не так, як треба, рід заснований,
1270] То й дітям щастя все життя не бачити.
А Зевс — хто б там не був він — породив мене
На зло для Гери, тільки ти не гнівайся,
Мій батьку сивий: лиш тебе я батьком зву.
Наслала ж бо на мене, у колиску ще,
Дружина Зевса, Гера, зміїв жадібних,
Із поглядом Горгони, щоб загинув я.
Коли ж я став дорослим, силу рук відчув,
То потрудивсь немало — хто не чув про це?
Були і леви, і тритілі велетні —

1280] Тіфони, і гіганти, і кентаврів гурт
Чотириногих — з ким лиш я не мірявся?
І Гідру, що раз по раз свої голови
Відрощувала, вклав я, безліч інших ще
Трудів звершивши, у підземний світ зійшов
З наказу Еврістея: вивів пса звідтіль —
Аїдового стража триголового.
І врешті — труд останній, найскорботніший:
Дітей убив я… Ось вінець страждань моїх.
Нема тут ради: в Фівах, дорогих мені,
1290] Уже б не зміг я жити: ні то в храм піти, [193]
Ні в колі друзів серцем звеселитися —
Від себе, вбивці, я б усіх одстрашував.
Податись в Аргос? Та кому? Вигнанцеві?
А, може, далі, в інший край податися?
Та скрізь на мене скоса позиратимуть —
Усяк мене впізнає — ще й слівцем кольне:
"Чи то не той, син Зевса, що дітей своїх
Убив і жінку? Краще б забиравсь відсіль".
Хто славу мав щасливця, — переміну той
1300] Сприймає важко; хто ж усе життя в біді,
То не страждає: з нею споріднився він.
Дійду до того, що й земля, озвавшися,
Не дасть, щоб я торкнувся, осквернив її,
А море — щоб по ньому переправився,
Як і всі ріки. Мов той Іксіон колись,
До колеса прикутий, вік каратимусь.
Найкраще хай не бачать мене елліни,
Серед яких, бувало, і мені велось.
Та й нащо жити? Що ж то за життя таке —
1310] Нікому не потрібне, заплямоване?..
То хай же в танець Зевсова дружина йде,
Хай б'є Олімп ногою, задоволена:
Чого жадала палко, — домоглась того —
Вдалось їй мужа, першого з-між еллінів,

У прірву кинуть. То таку-от маємо
Вшановувать богиню?.. Через ревнощі
До Зевса так скарати добродійника
Еллади, хоч вини за ним — ніякої!..
ТЕСЕЙ
Це не хто інший, а дружина Зевсова,
1320] Як сам відчув ти, стільки зла вподіяла.
Повчати ж легше, ніж самому біль терпіть.
Із нас, людей, од долі хто захищений?
А хто з богів? (Якщо співцям повіримо).
Чи завжди чесне ложе спорідняло їх?
Чи син не брав у пута батька рідного,
Рвучись до влади? Та ніхто не кинув ще
Олімпу: що вчинили,' — те забулося.
То чи годиться: поставати смертному
Супроти того, з чим безсмертні миряться?
1330] Покинь же рідні Фіви, як закон велить, —
І в край Паллади ми пліч-о-пліч рушимо.
Очистиш руки, вбивством заплямовані, —
І дім тобі, й частину свого статку дам,
Дари афінян (сім дівчат, сім хлопців я,
Бика на Кріті вбивши, врятував для них) —
Усім я поділюся. Скрізь у краї тім —
Мої угіддя; йменням твоїм названі [194]
Вони віднині будуть, поки житимеш,
А вже коли поринеш в млу Аїдову, —
1340] І вівтарі, й подоби тобі з каменю
Афіняни воздвигнуть, шануватимуть.
І вславляться, бо славен той між еллінів,
Хто допоміг у скруті благородному.
І я за порятунок борг сплачу тобі
Своєю. — ти ж без друзів нині — дружбою.
А втім, богів обранець не лишається
Без друзів: божество йому сприятиме.
ГЕРАКЛ

Слова, та й тільки… Не зарадять лихові.
Щодо богів — я певен, що ні в шлюб вони
1350] Не входили злочинний, ні кайдани їм
Не сковували рухів, ні велителем
Ніхто в них не доводивсь один одному,
Таж бог не потребує (але справжній бог!)
Нікого: все це — небилиці, вигадки.
Й тому ще, хоч у горі, я не зважився
Піти зі світу, — щоб слабким не видатись.
Бо хто із смертних не спромігся встояти
Під натиском нещастя, — і в двобої той
Відступить, легкодухий, перед ворогом.
1360] Хай смерть сама приходить. Я ж іти готов
У край твій. Меж немає моїй вдячності.
Усе на себе брав я. Не було труда,
Якого б я уникнув, і з очей моїх
Сльозинка не скрапнула, ба, й не вірилось,
Що так ось нині, мов дитя, ридатиму.
Коритись долі хоч-не-хоч доводиться…
Та годі! Бачиш, батьку, на вигнання йду,
Дітей своїх убивця. Мусиш сам тепер
Тіла омити слізьми й зодягнути їх
1370] (Мені закон боронить); хай при матері
Лежать, в її обіймах, це ж сім'я моя,
Спільнота безталанна; її сам же звів
Із світу мимоволі… Схоронивши їх,
Живи у цьому місті. Й хоч нелегко це —
Кріпись, щоб міг зі мною мій тягар нести.
(Наближається до трупів дітей і Мегари).
О, діти! Хто зродив вас, той убив, на жаль!
І що ж то вам за користь з перемог моїх,
Що я з таким зусиллям здобував для вас
Як посаг — чесне ймення, славу батьківську?
1380] Й тебе, жоно, убив я… От і дяка вся
За ложе, що так вірно зберігала ти

Впродовж років, терпляче дім пильнуючи.
О горе вам! О горе!.. Горе й вбивцеві [195]
Нещасному!.. Од діток, од жони мене
Зла доля відриває. Втіхо болісна
Останнього цілунку!.. Зброє зрадницька!
Чи брати лук, чи кинуть, щоб, торкаючись
Раз по раз мого боку, не нагадував:
"Це я, твій спільник, що жону й дітей твоїх
1390] Життя позбавив". То хіба ж носитиму
Його при боці? Нащо? Та чи з тим я йшов
На подвиги преславні, щоб, одкинувши
Свій лук, ганебно впасти в битві з ворогом?
Ну, ні! Хай серцю важко — лук носитиму.
Одне прошу, Тесею: супроводь мене
До Аргосу — доставить мушу пса туди, —
Бо сам із горя знов якусь біду вчиню.
О земле Кадма! О громадо Фів усіх!
Остригшись, разом плачте, йдіть на похорон
1400] Дітей, і скільки є вас — водночас тужіть
За мертвими й за мною: всі ми згинули,
На всіх звернула Гера свою лють жахну.
(Знову сідає на камінь).
ТЕСЕЙ
Ставай же, нешасливче! Сліз доволі вже!
ГЕРАКЛ
Звестися годі: мов заціпенів увесь.
ТЕСЕЙ
Біда й могутніх, бачу, у дугу зігне.
ГЕРАКЛ
Забути б горе, ставши цим от каменем!..
ТЕСЕЙ
Ну годі, годі! Дай-но руку другові.
ГЕРАКЛ
Гляди, щоб кров'ю не сплямив ти одягу.
ТЕСЕЙ

Об одяг мій їх можеш навіть витерти.
ГЕРАКЛ
1410] Дітей не маю. Ти мені за сина став.
ТЕСЕЙ
Візьмись за мою шию, поведу тебе.
ГЕРАКЛ
Ось пара друзів, та один — знедолений.
Такого друга, батьку, мати б кожному! [196]
АМФІТРІОН
Блаженна та країна, де родивсь такий.
ГЕРАКЛ
Стривай, Тесею! На дітей ще глянуть дай.
ТЕСЕЙ
Гадаєш, біль одляже, як оглянешся?
ГЕРАКЛ
Якби-то!.. Батька-старця пригорну ще раз.
АМФІТРІОН
І я б хотів припасти до грудей твоїх.
(Обнімаються).
ТЕСЕЙ
Хіба забув ти, друже, всі труди свої?
ГЕРАКЛ
1420] Але ж із цим, останнім, не зрівняти їх.
ТЕСЕЙ
До жінки, хоч при людях, не вподібнюйся.
ГЕРАКЛ
Слабким мене вважаєш? І колись вважав?
ТЕСЕЙ
Ніколи. Якби й нині ти колишнім був!
ГЕРАКЛ
А ти яким був у краю безсонячнім?
ТЕСЕЙ
Там геть був занепав я, нікудишнім став.
ГЕРАКЛ
Мені ж ось дорікаєш слабодухістю…

ТЕСЕЙ
Йдемо!
ГЕРАКЛ
Прощай, мій батьку!
АМФІТРІОН
Сину, й ти прощай!
ГЕРАКЛ
Похорони цих діток. [197]
АМФІТРІОН
Хто ж мене ось-ось?..
ГЕРАКЛ
Твій син.
АМФІТРІОН
Коли ж ти прийдеш?
ГЕРАКЛ
Як оплачеш їх.
АМФІТРІОН
1430] А далі?
ГЕРАКЛ
До Афін я заберу тебе.
Отож — хоч як це важко — схорони дітей.
А я, зганьбивши дім свій, за Тесеєм вслід,
Мов корабель без весел, шлях верстатиму.
Хто звик могутність і багатство ставити
Над побратима-друга — помиляється.
ХОР
У зажурі відходимо, сльози ллємо,
Незрівнянного втративши друга.

ПРИМІТКИ

1-4 Зевс, за переказом, закохавшись в Алкмену, навідувався до неї в образі її чоловіка Амфітріона; від Зевса й народила вона Геракла, який мав, отже, двох батьків: божественного й земного.
[439]
5. Земнородних плем'я… — Йдеться про спартів ("посіяних"): міфічний

родоначальник фіванців Кадм, убивши дракона, що пильнував джерело на місці майбутніх Фів, посіяв там його зуби; войовничі мужі, що виросли з посіву, звернули зброю один проти одного. П'ятеро з тих, котрі не загинули, стали засновниками п'ятьох знатних родів; серед них — Ехіон, батько Пентея. Від спартів походив і Фіванський володар Креонт, син Менекея, батько Мегари.

16. В краю кіклопів... — Первісно містом кіклопів — міфічних велетнів — вважались Мікени; потім, коли Мікени були зруйновані Аргосом, саме це місто стали пов'язувати з легендою про кіклопів.

17. Електріон — тірінфський герой, батько Алкмени: його випадково вбив Амфітріон, аза що мусив піти на вигнання. Після цього над Аргосом запанував Еврістей, якому велінням Гери служив Геракл.

23. Тенар — південний виступ Пелопоннесу, де, за переказом, в одній із печер був вхід у підземне царство.

24...пса тритілого... — тобто Кербера (Цербера), що сторожив вхід до царства померлих.

27-34. Фіванський володар Лік та його дружина Дірка (Діркея) переслідували свою небогу Антіону, що була матір'ю двох божественних братів-близнюків Зета й Амфіона. Змужнівши, брати вбили Ліка, а Дірку прив'язали до рогів дикого бика; потім її тіло кинули у річку, що дістала назву Дірка. Цій темі присвячена відома мармурова скульптура (т. зв. "Фарнезький бик"), що зберігається в Неаполі.

50. Мінійці — беотійське плем'я з головним містом Орхоменом. Покоривши мінійців, Геракл звільнив Фіви від сплати данини.

61. Місто... тафійське... — Острів Тафос (нині Меганіон) з однойменним містом розташований біля берегів Акарнанії, у східній частині Іонійського моря. За переказом, Амфітріон одержав перемогу над тафійцями, відомстивши їхньому володарю Птерелаю за вбитих ним синів Електріона, братів Алкмени.

177. До повоза.. — На чорнофігурних вазових малюнках, що представляли гігантомахію (боротьбу богів з гігантами), поряд із Зевсом, який мече з колісниці блискавки, зображували Геракла, що стріляє з лука.

181. Кентаврів... в Фолої... — Фолоя — гора в Аркадії, де Геракл отримав перемогу над кентаврами — міфічними істотами у вигляді напівлюдей-

напівконей.
184. Дірфій — гора на острові Евбея.
189-202. Суперечка про те, хто корисніший на війні — важкозбройні (гопліти) чи легкозбройні (пельтасти) воїни, було актуальним під час Пелопоннеської війни.
239. Гелікон — гірське пасмо на заході Беотії; Парнас — висока гряда у Центральній Греції.
251-252…засіяв… Арес… — Арес вигодував дракона; зуби ж посіяв Кадм (див. прим, до р. 5). Цим відхиленням кадмейці, чий рід пов'язується з Аресом, протиставляється пришельцю Лікові.
350. Плектр — паличка, якою вдаряли по струнах.
352-432. Хор перераховує подвиги, які звершив Геракл, перебуваючи на службі в Еврістея.
359. Зевса гай… — в Немеї (Арголіда) в кипарисовому гаї був храм Зевса.
369. Пеней — річка в Фессалії; боротьба з кентаврами відбувається, отже, не в Аркадії, як подано вище (р. 181 наст.), а в Фессалії, де знаходяться також гори Пелій та Гомола.
381. Діва Еноатіда — Артеміда, від місцевості Еное (Аттіка), де вона вшановувалась; мова йде про Керинейську лань (від гори Керинея в Аркадії) — міфічну тварину з золотими рогами й мідними копитами.
383. Коней Діомеда… — див. прим, до "Алкести", р. 66.
391. Гебр — головна річка Фракії (нині Маріца).
394. Анавр — річка в Фессалії.
396-397. Кікн — син Ареса, розбійник, що підстерігав і вбивав подорожніх у Фессалії. Амфанея — місто в Доріді.
400…в саду іесперійськім… — див. прим, до "Гіпполіта", р. 732.
405-407. В море ввійшов… — Мова йде про приборкання Гераклом морських чудовищ, зокрема, Трітона, сина Посейдона й Амфітріти: боротьба Геракла з Трітоном була представлена однією із скульптур зруйнованого персами старого храму на Акрополі.
[440]
412. Атланта оселя… — За переказом, Геракл тримав якийсь час небосхил на своїх плечах замість Атланта.
417-418…евксінські хвилі… — тобто Чорне море (див. прим, до "Іфігенії в Авліді", р. 210); Меотіда — Азовське море.

423. Донька Ареса — володарка амазонок Антіопа (або Гіпполіта); її чудовий пояс Геракл повинен був здобути для дочки Еврістея.
427-429...гідру... Лернейську... спалив... — від міста Лерни (Арголіда), поблизу якого в болоті жила багатоголова змія; щоб зрізані голови в неї знову не відростали, Геракл палив її шию палаючими стовбурами. Трійливою кров'ю гідри Геракл змастив свої стріли.
432. Геріон — тритілий велетень, пастух, що жив на крайньому заході; Геракл викрав у нього череду корів, а потім убив його.
435. В млу Аїда... рушив... — щоб вивести звідти Кербера.
439. Хароц — син Ереба й Ночі, перевізник померлих через підземні ріки у
царство Аїда.
471. Леласгія — аргоське царство; пеласги (від міфічного родоначальника аргосців) вважались споконвічним населенням Греції.
478. Дедала дар обманливий. — Дедал — славетний скульптор та будівничий; палиця названа обманливим даром, бо на цей раз, як думає Мегара, не врятувала Геракла.
479. Ехалія — місто, яке стародавні розміщували то у Фессалії, то на Евбеї (див. прим, до "Гіпполіта", р. 546–554).
578-579. Ісмен — річка в Беотії, що протікає через Фіви; Діркея (Дірка) — її притока.
619...бачив таїнства. — За переказом, Геракл був посвячений в елевсінські містерії (див. прим, до "Гіпполіта", р. 26).
621. У місті Герміоні, що поблизу Трезени (Арголіда), вшановувалася дочка Деметри Кора (Персефона).
625. Тесея... виводив... — Геракл зійшов у підземне царство, щоб звільнити 'Гесея, якого разом із його другом Пірітоєм тримав у путах бог підземелля Аїд (Гадес).
683. Мнемосіна — дочка Урана й Гея, мати дев'яти муз, богиня пам'яті.
686. Бромій (тобто "гримучий") — Вакх (Діоніс); таємний релігійний обряд, оргії, яким його вшановували, супроводжувався звуками флейт та бубнів (тимпанів).
691. Делійські діви співатимуть... — Острів Делос в Егейському морі, де, за переказом, дочка титана Кея Лето (Латона) народила від Зевса Аполлона (Феба) та Артеміду, славився вибудуваним для них

святилищем.
697…лебідь білий. — Вважалось, що лебідь, посвячений Аполлонові птах, наймилозвучніше співає перед смертю ("лебедина пісня").
703…потвор жахних… — З ім'ям Аполлона пов'язувалися численні подвиги, зокрема, убивство потворного змія Пітона (на честь цієї перемоги встановлено Піфійські ігри та збудовано знаменитий Дельфійський храм (див. також прим, до "Медеї", р. 668).
778. Ахеронт — ріка у підземному царстві померлих, взагалі підземний світ.
796. Асоп — ріка в Беотії.
811. Внучка Персея — Алкмена; її батько Електріон (див. прим, до р. 17) — син Персея.
818. Плутон — епітет Аїда.
889. Горгони — крилаті страховиська із зміями на голові.
899. Тирс — обвита плющем або виноградною лозою палиця з шишкою на кінці, жезл Діоніса — Бромія (див. прим, до р. 686).
928…жертву Зевсові… — тобто Зевсові — охоронцеві домашнього вогнища; невід'ємними атрибутами очисного обряду був кошик, у ньому ячмінь та ніж; окрім того, миска з водою та обвуглене поліно з вівтаря, яким скроплювали оселю та присутніх.
961…у місті Ніса… — тобто в Мегарах: від Ніса, давнього володаря Мегар, міста на півночі Корінфського перешийка (Істма).
993. До… підборіддя ручки тягнучи… — див. прим, до "Медеї", р. 65.
1024. Данаєві дочки — п'ятдесят дочок аргоського володаря Даная (див. прим, до "Троянок", р. 182); всі вони, крім однієї, повбивали у шлюбну ніч своїх чоловіків — двоюрідних братів — що змусили їх до шлюбу.
[441]
1027. Прокна — дружина фракійського царя Терея. Силою оволодівши, сестрою Прокни Філомелою, Терей відрізав їй язика, щоб приховати свій злочин; обидві сестри в помсту вбили Ітіса, сина Терея, за що боги обернули Філомелу в ластівку, Прокну в солов'я, Терея — в одуда.
1110. Сісіф — див. прим, до "МедеІ", р. 406.
1185. За переказом, першу маслину на Акрополі посадила Афіна, з якою І пов'язана назва головного міста Аттіки.
1186…звертання розхвильоване. — Див. прим, до "Гіпполіта", р. 815.

1197…гідри отрутою. — Див. прим, до рр. 427–429.
1201…в полі флегрейському. — Боротьба з гігантами (див. прим, до р. 177), за переказом, відбувалась на флегрейській рівнині, що на півострові Паллена (Халкідіка).
1267…вбивши старця-тестя… — див. прим, до р. 17.
1305. їксіон — володар міфічного гірського племені лапітів у Фессалії; за спробу збезчестити Геру був прикутий у підземеллі до вогненного колеса, яке вічно оберталося.
1329…син… батька… — тобто Зевс — Кроноса, сина Урана і Геї.
1334…сіле дівчат, сім хлопців… — Таку данину кожні дев'ять років афіняни сплачували людожерному Мінотавру, поки його не вбив Тесей (див. прим, до "Гіпполіта", рр. 337–339).